

2. Павлов А. Р. Серийные сексуальные убийства и их предупреждение : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук :12.00.08 / А. Р. Павлов. – М. : ВНИИ МВД России, 1994; Антонян Ю. М. Серийные сексуальные убийства / Антонян Ю. М., Верещагин В. А., Потапов С. А., Шостакович Б. В. – М., 1997; Тихонова Е. В. Расследование и предупреждение серийных сексуальных убийств : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. В. Тихонова. – Саратов, 2002.
3. Самойлов Ю. Н. Особенности выдвижения оперативно-розыскных версий при раскрытии многоэпизодных убийств совершенных на сексуальной почве / Ю. Н. Самойлов // Проблемы предупреждения преступлений против личности : сб. – Душанбе, 1989. – С. 57–58.
4. Антонян Ю. М. Серийные сексуальные убийства / Антонян Ю. М., Верещагин В. А., Потапов С. А., Шостакович Б. В. – М., 1997.
5. Исаенко В. Н. Организация расследования серийных убийств / В. Н. Исаенко // Законность. – 1999. – № 2. – С. 3.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М., 1966.
7. Бухановский А. О. «Феномен Чикатило» : пути научного и практического взаимодействия психиатров и психологов с правоохранительными органами / А. О. Бухановский // Серийные убийства и их предупреждение : юридические и психологические аспекты : матер. междунар. конференции. – М., 1998. – С. 14–17.
8. Михайлова О. Ю. Психологические механизмы серийных убийств / О. Ю. Михайлова // Серийные убийства и их предупреждение : юридические и психологические аспекты : матер. междунар. конференции. – М., 1998. – С. 25–30.
9. Образцов В. А. Криминалистическая психология / В. А. Образцов, С. Н. Богомолова. – М., 2002. – С. 19–24.

Надійшла до редакції 11.11.2011

А.В. Коваленко

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.353

МОТИВИ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Досліджено чинники, що впливають на особистість працівника органів внутрішніх справ при виникненні кримінальної мотивації, суспільні відносини, пов'язані із зловживаннями владою і службовим становищем.

Ключові слова: працівник ОВС, мотивація, зловживання владою, кримінальна відповідальність, службова злочинність.

Исследуются факторы, влияющие на личность сотрудника органов внутренних дел при возникновении криминальной мотивации, общественные отношения, связанные со злоупотреблениями властью и служебным положением.

Ключевые слова: сотрудник ОВД, мотивация, злоупотребление властью, уголовная ответственность, служебная преступность.

Factors which influence on personality of employee of organs of

internal affairs in case of occurring of criminal motivation and public relations related to abuses power and official status are investigated.

Keywords: *employee MIA, motivation, misfeasance, criminal responsibility, official criminality.*

Постановка проблеми. Суворе дотримання та виконання законів є загальним принципом сучасної кримінально-правової політики України. Протидія злочинності і, зокрема, злочинам у сфері службової діяльності правоохоронних органів у цілому та в органах внутрішніх справ зокрема в сучасних умовах розглядається як один із пріоритетних напрямів внутрішньої політики України, яка спрямована на захист прав, свобод та законних інтересів громадян. Кримінологічні аспекти попередження службових злочинів, що вчинюються працівниками органів внутрішніх справ, серед іншого передбачають розгляд питань, які стосуються мотивації названих зловживань. Дослідження кримінальної мотивації дозволить поглибити наукові уявлення про закономірності й особливості формування злочинної поведінки й особи злочинця і сформулювати заходи по ефективному усуненню впливу факторів, що сприяють учиненню злочинів. Таким чином, актуальність теми даної роботи зумовлена необхідністю попередження зловживань, які можуть вчинюватися з використанням службового становища працівниками міліції.

Метою роботи є розробка шляхів підвищення ефективності попередження зловживань службовим становищем працівників органів внутрішніх справ.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані із зловживаннями владою і службовим становищем працівниками ОВС. Предметом дослідження є законодавчі та інші нормативно-правові акти, що регулюють питання кримінальної відповідальності за зловживання службовим становищем працівниками ОВС; причини та умови, що детермінують ці злочинні прояви в органах внутрішніх справ.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням мотивації злочинів присвячені ґрунтовні праці таких вчених: В.Г. Асеева, В.Н. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, В.В. Лунеева, Т.М. Мінковського, О.С. Новакова, Б.Д. Паригіна, О.М. Подільчака. Їхні здобутки були досліджені і окремі елементи класифікації мотивацій злочинної поведінки використані нами при визначенні детермінант службової злочинності працівників ОВС.

Виклад основного матеріалу. Вивчення мотивації безпосередньо пов'язане з боротьбою зі злочинними явищами, особливо з їх попередженням. Тільки глибоко розуміючи, які ж саме чинники впливають на особистість при виникненні кримінальної мотивації, можна розробити ефективну програму попередження злочинності, продуктивно провадити індивідуально-профілактичну й виховну діяльність. Спираючись на закономірності мотиваційного процесу, необхідно здійснювати взаємо-

доповнюючу профілактичну роботу шляхом корекції переконань, підвищення правової свідомості конкретної особи з подальшою перебудовою ієрархії мотивів особистості. Бажано також впливати на людину шляхом зміни її соціального середовища, сфери й умов діяльності з подальшою зміною через діяльність її мотиваційної сфери [1, с. 150].

Розкрити детермінанти злочинів працівників міліції у сфері службової діяльності неможливо, якщо не торкатися мотивів, які обумовили їх кримінальну поведінку. З'ясування мотиву відповідає на питання, чому людина вибрала саме цей варіант поведінки. Не беручи до уваги деякі відмінності, можна сказати, що в юридичній літературі мотив розглядають як безпосередній чинник злочину і розуміють під ним внутрішнє спонукання, яким керується людина, коли скоює злочин [2, с. 40].

В якості мотивації виступають «усі види спонукань: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, потяги, мотиваційні установки або диспозиції, ідеали тощо» [3, с. 7]. Сюди відносять ще й чинники, які утворюють мотиви: переконання, навички, імітацію, ціннісні орієнтації [4, с. 124]. Джерелом психічної активності людини, що відбиває її якості, сформовані суспільством, є потреби та інтереси. Проте слід зазначити, що самі по собі ці складові психічного світу особи не є мотивами доти, поки вони не набудуть значення спонукання до конкретної дії [5, с. 12]. Потреби та інтереси значною мірою залежать від системи ціннісних орієнтацій особи та її соціального середовища. Вони формуються і виявляються в конкретній діяльності у вигляді мотиву. Слід погодитися з М. Вермешем, який вважав, що «у вчинках людей виявляються властивості особи, система мотивів, що є основою її цілей, прагнень тощо, а також характер особи, у якому знаходять своє вираження здібності, що забезпечують придатність людини до діяльності, та спрямованість стосовно зовнішнього світу» [6, с. 137]. Отже, в мотиві відбиваються особливості особи злочинця, умови її формування та ситуацій, в яких виникла злочинна поведінка. Саме тому виявлення мотивів злочинної поведінки міліціонерів є важливою складовою нашого дослідження.

На думку Н.Ф. Кузнецової, "класифікація мотивів злочинів повинна здійснюватися на основі типології особи злочинців і ступеня суспільної небезпеки злочину" [7, с. 62]. З огляду на те, що на службу в міліцію приймаються громадяни з бездоганною репутацією, сталою правослухняною поведінкою, не дуже вдалою уявляється класифікація мотивів, що побудована на основі типології особи. До того ж службові злочини працівників міліції характеризуються підвищеною суспільною небезпекою. У зв'язку з цим класифікація мотивів на підставі суспільної небезпеки теж не може бути прийнятною для нашого дослідження.

Цікавою уявляється класифікація злочинців, надана Г.М. Мінковським із використанням різних видів мотивації [8,

с. 142-143]. По суті, класифікація, запропонована Г.М. Міньковським, базується на змішаних підставах – стійкості антисоціальної спрямованості особи (корисливі мотиви, зневажливе ставлення до норм поведінки, агресивність або жорстокість як самоціль, націоналістичний екстремізм, релігійний фанатизм тощо) та групах потреб (прагнення досягти комфорту, володіння певними речами, задоволення потреби в їжі, захисті від холоду).

В основу видів мотивів В.В. Лунєєв поклав стійкість антисоціальної спрямованості особи. Уся різноманітність мотивів злочинів зведена ним до шести класів: 1) політичні; 2) корисливі; 3) насильницько-егоїстичні; 4) анархістсько-індивідуалістичні; 5) легковажно-безвідповідальні та 6) боягузливо-малодушні [5, с. 40-41]. Ця класифікація мотивів теж має право на існування.

Проведене нами дослідження дає змогу виокремити чотири види мотивів злочинів, виходячи із особливостей антисоціальної спрямованості особи злочинця та співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в детермінації злочинної поведінки міліціонерів:

- 1) відомчо-корпоративні;
- 2) корисливо-злочинні;
- 3) морально деформовані;
- 4) ситуативні.

Така класифікація дозволяє виявити джерела мотивації, відповісти на питання, яким чином криміногенний вплив включається в механізм конкретної злочинної поведінки, та визначити першочергові заходи для проведення цілеспрямованої профілактичної роботи [9, с. 194-195].

Відомчо-корпоративні мотиви пов'язані як з недоліками функціонування всієї правоохоронної системи, так і з почуттями колективізму, які завжди віталися в будь-якому соціумі. Особливістю цієї мотивації є впевненість працівників міліції в тому, що правопорушення, на які вони йдуть у своїй службовій діяльності, "необхідні для блага суспільства і держави або якимось чином виправдані їхніми інтересами" [10, с. 438].

Система оцінки роботи міліції вже сама по собі є сильним фактором формування мотивів протиправної поведінки, оскільки в ній закладено стільки критеріїв, що їх неможливо виконати. За основу береться абсолютне статистичне порівняння, а також найбільш високі показники того чи іншого органу та показники розкриття злочинів. Заперечення щодо використання показника розкриття злочинів як критерію оцінки оперативно-службової діяльності вже давно не сходять зі сторінок наукової літератури [11, с. 38-39; 12, с. 166.]. Однак наполегливі вказівки "зверху" суттєво приборкати злочинність продовжують надходити, що породжує масу різних зловживань.

Захист законних прав та інтересів громадян постійно декларується на службових нарадах, але насправді в підрозділах міліції практич-

но всіх працівників цікавить відсоток розкриття злочинів. Отже, чим менше буде зареєстрованих злочинів, тим більший відсоток їх розкриття. Тому вже на стадії прийому заяви часто-густо відбувається негласна "експертиза перспективності" розкриття даного злочину.

«Молодий і недосвідчений працівник часто має конфлікт між своїм попереднім навчанням з акцентом на ідеальну службу та його досвідом на практичному рівні, – ділиться своїми спостереженнями Мішель Пайк у книзі "Поліцейські принципи". – Оточений більш досвідченими співробітниками, він часто відчуває тиск, який вимагає наслідувати їхню поведінку і стати частиною групи...» [13, с. 44].

Формуванню відомчо-корпоративних мотивів сприяє також кругова порука працівників міліції, яка посилює впевненість у своїй безкарності, породжує безвідповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків. Треба сказати, що безкарність у підрозділах міліції є досить поширеним явищем. Проведена МВС України перевірка роботи інспекції з особового складу УРОС УМВС України у Вінницькій області з питань додержання дисципліни і законності виявила істотні недоліки в цьому плані. За фактами порушення кримінальних справ службові розслідування в 50 % випадків проводили самі керівники міськрайорганів, підлеглі яких скоїли злочини. У результаті правопорушники з органів внутрішніх справ звільнялися за власним бажанням, їх керівники до дисциплінарної відповідальності не притягалися, причини цих ганебних фактів не з'ясовувалися і заходи щодо їх усунення не здійснювалися. За відсутності контролю з боку керівництва обласного управління внутрішніх справ до начальників галузевих служб, міськрайорганів тільки за один рік у Львівській області майже на 20 % збільшилося порушення органами прокуратури кримінальних справ стосовно працівників міліції [14].

Покращення дійсного стану за допомогою гри із цифрами, фальсифікування матеріалів кримінальних справ, застосування незаконних методів не вичерпують перелік порушень законності у діяльності працівників міліції. Відомчо-корпоративні мотиви через низький професіоналізм стають свого роду виправданням злочинних дій. Показовим у цьому плані є приклад оперуповноваженого районного відділу міліції П., який на угоду керівництву, використовуючи службове становище, взяв активну участь у допомозі своїм безпосереднім керівникам начальнику райвідділу міліції Л. та його заступнику, начальнику міліції громадської безпеки Т., у контрабандному переміщенні через державний кордон України вантажу фісташкових горіхів на суму 12 тис. доларів США [15].

У цьому і полягає суспільна небезпека корпоративної кругової поруки. Виникаюча впевненість працівників міліції у своїй безкарності зрештою призводить до вчинення службових злочинів.

Корисливо-злочинні мотиви. Останніми роками спостерігається тенденція до неухильного зростання корисливих мотивів службових злочинів за рахунок погіршення матеріального становища працівників міліції та деформації їхніх ціннісних орієнтацій. Можна погодитися з думкою, що "посилання на корисні засади ширше, ніж посилання тільки на корисні мотиви" [16, с. 132].

У цьому аспекті характерним є приклад, коли оперуповноважені карного розшуку У., К., Н. та П. затримали Б., у якої за місцем її проживання виявили героїн. Проте вони цей факт не задокументували і наркотичну речовину в установленому порядку не вилучили. Зраджуючи інтереси служби, вони з корисливої заінтересованості запропонували жінці сплатити 4 тис. доларів США за непрягнення її до кримінальної відповідальності. Працівники карного розшуку на власному автомобілі доставили Б. до райвідділу, де в службовому кабінеті примушували її телефонувати знайомим, які б позичили необхідні для хабара кошти. Одержавши 2 тис. доларів США, У., К., Н. та П. відпустили Б. додому, однак зажадали від неї ще таку ж суму. Ці правопорушники були затримані працівниками СБУ на квартирі Б. після одержання 1600 доларів США [17, с. 46].

За даними дослідження В.І. Поклад та Е.О. Ігнатенка, 51 % опитаних луганчан вважає за можливе вирішувати свої проблеми незаконним способом, лише 28 % висловили переконливе "ні". До основних причин, які примушують людину застосовувати неправомірні дії, респонденти віднесли: корумпованість органів державної влади – 59 %; недосконалість законодавства – 40 %; незаконні дії інших осіб – 28 %; високу ймовірність позитивного результату при використанні незаконних способів вирішення проблеми – 23 %; необізнаність щодо законних способів вирішення проблем – 20 % [17, с. 15-17].

Кримінологи з Національної академії внутрішніх справ України теж із занепокоєнням констатують, що серед державних службовців загрозливих форм набуває психологія всездозволеності, швидкої наживи та корисливо-злочинного ставлення до національних багатств України [18, с. 11].

Ситуативні мотиви. Якщо попереднім різновидам мотивів притаманна чітко виражена ідейна та моральна деформація особи, що характеризується загальною спрямованістю на реалізацію своїх "принципів" або задоволення корисливих чи інших нищих потреб, то для ситуативного типу визначальну роль відіграє конкретна життєва ситуація. Стосовно працівників міліції, які вчинили злочини, ситуація найчастіше не просто несе в собі риси суперечливості між суцям і належним, а має гостроконфліктний характер. Негаразди на роботі, образи, погрози, провокації, складна обстановка в сім'ї, навіть випадковий збіг несприятливих життєвих обставин можуть слугувати спонукою до вчинення службового злочину.

Вчинення злочину у сфері службової діяльності під впливом не-

сприятливої ситуації також вказує на певні вади морально-психологічних якостей особи. В цьому разі теж має місце діалектична взаємодія об'єктивного і суб'єктивного в злочинній поведінці [18, с. 156]. Людину, віддану справі служіння закону, ніяка ситуація не може штовхнути на вчинення злочину. Отже, ситуативні мотиви, хоча й виникають під впливом несприятливих обставин, також виявляють приховані негативні властивості особи, за відсутності яких взаємодія не могла би відбутися.

На завершення аналізу проблем мотивації злочинної поведінки міліціонерів доречно зробити такий **висновок**, що наведена класифікація мотивів має певною мірою умовний характер і не охоплює всього різноманіття особистісних властивостей працівників, які зловживають службовим становищем. Можуть бути і перехідні типи у вигляді варіацій із названих. До того ж будь-яка класифікація не може бути придатною для всіх нюансів людської поведінки. Однак практична цінність типології полягає в тому, що вона інтегрує особистісні якості злочинця, відображає їх сутність і надає орієнтири для оперативної профілактичної роботи. Тим самим створюються умови для вивчення конкретної особи, оскільки у загальному більшою чи меншою мірою виявляється окреме і навпаки.

Бібліографічні посилання

1. *Подільчак О.М.* Мотивація злочинної поведінки та її значення у кримінологічних дослідженнях // Проблеми законності: Респ. межвідом. наук. зб. – 2002. – Вип. 54. – С. 150
2. *Лунеев В.В.* Мотивация преступного поведения. – М., 1991.
3. *Асеев В.Г.* Мотивация поведения и формирование личности. – М., 1976.
4. *Парыгин Б.Д.* Основы социально-психологической теории. – М., 1971.
5. Криминальная мотивация / Отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М., 1986.
6. *Вермеш М.* Основные проблемы криминологии. – М., 1978.
7. *Кузнецова Н.Ф.* Проблемы криминологической детерминации. – М., 1984.
8. *Миньковский Т.М.* Особенности расследования и судебного разбирательства дел о несовершеннолетних. – М., 1959.
9. *Новаков О.С.* Класифікація мотивів злочинної поведінки працівників міліції у сфері службової діяльності // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 192-196.
10. *Шнайдер Г.Й.* Криминология. – М., 1994.
11. *Алексеев А.М., Роша А.Н.* Латентная преступность и эффективность правоохранительных органов // Вопросы борьбы с преступностью. – Вып. 19. – М., 1973. – С. 30-45.
12. Криминология: Учеб. для учеб. заведений МВД Украины / Под ред. В.Г. Лихолоба, В.П. Филонова. – К. – Донецк, 1997.
13. *Pike M.S.* The principles of policing. – Hong Kong, 1985.
14. Про наслідки перевірки роботи інспекції з особового складу УРОС УМВС України у Вінницькій області та покаранні винних: Наказ МВС України від 9 листопада 2003 р. № 772.
15. Про надзвичайну подію в УМВС України у Сумській області та покарання винних: Наказ МВС України від 16 серпня 2002 р. № 548.
16. Преступность и реформы в России / А.И. Долгова, В.А. Серебрякова и др.; НИИ проблем укрепления законности и правопорядка. – М., 1998.
17. *Поклад В., Гнатенко Е.* Некоторые проблемы права и правоохранительной деятельности в массовом сознании жителей г. Винницы. – Винница, 2002.
18. Організована злочинність в Україні / За ред. Ю.Ю. Кондратьєва. – К., 1999.

Надійшла до редакції 29.02.2012